

ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสภาพสังคมวัฒนธรรม : ภาพสะท้อนจากภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์โอฬาร รัตนภักดี

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับลักษณะทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และสภาพสังคมวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง โดยศึกษาจากประวัติความเป็นมาและคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านจำนวนทั้งสิ้น 985 ชื่อ ผลการศึกษาพบว่าภูมินามหมู่บ้านสามารถสะท้อนถึงธรรมชาติที่หลากหลายของจังหวัดลำปางโดยแบ่งได้เป็นสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และพรรณพืชพรรณสัตว์ รวมไปถึงปรากฏร่องรอยของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดลำปางในภูมินามหมู่บ้าน ทั้งที่เกี่ยวกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์สำคัญ บุคคลสำคัญ กลุ่มชน หรือชาติพันธุ์ สถานที่สำคัญ ตำแหน่งที่ตั้งและขนาดของชุมชน อีกทั้งวัตถุหรือสิ่งของสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นด้วย นอกจากนี้ ภูมินามหมู่บ้านยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมในจังหวัดลำปาง ประกอบด้วยตำนานและนิทานพื้นบ้าน วิถีชีวิต ความเชื่อและค่านิยม ตลอดจนลักษณะทางการ

*บทความนี้ปรับปรุงจากงานวิจัยเรื่อง “ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง” โดย โอฬาร รัตนภักดี และ วิมลศิริ กลิ่นบุปผา (2553) ซึ่งได้รับทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2551

รูปที่ 1 ภาพมุมสูงถ่ายบริเวณวัดศรีรองเมือง ถนนสุเรนทร์
 ด้านซ้ายมือของภาพคือ แม่น้ำวัง
 ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

The Geographical Nature, Local History and Socio-Cultural Aspects : Reflection from Toponyms of Village Names in Lampang Province

Assistant Professor Olan Rattanapakdee

College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University Lampang Campus

Abstract

The purposes of this article are to explore the geographical nature, local history and socio-cultural aspects reflected in toponyms of village names in Lampang province with emphasis on historical background and values of those toponyms. The 985 village names have been reviewed. It was found that the names reflected the holistic feature of Lampang province, including the geography, local history and socio-cultural aspects. 3 aspects reflected in the village names include: 1) varieties of the nature type such as geography, climates and abundance of flora and fauna; 2) local histories of the province, such as phenomena, important people, social groups and ethnic groups, important places, locations and sizes of community and antiques; and 3) socio-cultural aspects on local legends and folktales, ways of life, folk beliefs and values, and local governance.

ความนำ

ภูมินาม (Toponym) หมายถึง การศึกษาชื่อของสถานที่จัดเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับชื่อของสิ่งต่างๆ ที่มี

อยู่ในภาษา (Onomastics) ส่วนมากภูมินามมักมุ่งเน้นการศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของชื่อเรียกสถานที่นั้นๆ หรือไม่ก็มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดความสนใจ และตระหนักถึงคุณค่าของถิ่นฐานที่อยู่ ขนบธรรมเนียม วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมของท้องถิ่นตน (สุจริตลักษณ์ ตีผดุง, 2543 : 51) ทั้งนี้ชื่อของสถานที่ที่นำมาศึกษาได้นั้นมีหลายประเภท เช่น ชื่อหมู่บ้าน ชื่อเมือง ชื่อภูเขา ชื่อแม่น้ำ และชื่อถนนหนทางต่างๆ เป็นต้น แต่ในที่นี้ชื่อหมู่บ้านนั้นว่ามีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด เนื่องจากเป็นชื่อที่กำหนดขึ้นโดยคนกลุ่มเล็กๆ ในสังคมที่อาศัยอยู่ในสถานที่เดียวกันได้ตกลงและมีความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับลักษณะความหมายและที่มาของชื่อหมู่บ้านนั้นๆ

การศึกษาเกี่ยวกับภูมินามของหมู่บ้านนั้นว่ามีความสำคัญอย่างมากเพราะช่วยให้เข้าใจลักษณะด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น เนื่องจากภูมินามของหมู่บ้านสามารถแสดงให้เห็นลักษณะทางกายภาพ เป็นต้นว่า ลักษณะทางธรรมชาติ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พรรณพืช และพรรณสัตว์ รวมไปถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นนั้นได้ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม และการประกอบอาชีพ เป็นต้น ดังที่ อิงอร สุพันธ์ุณีชัย (2543 : 108) กล่าวไว้ว่า “การตั้งชื่อหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอในจังหวัดต่าง ๆ น่าสนใจมาก เพราะการตั้งชื่อสะท้อนให้เห็นความเชื่อและสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี บางแห่งจะเป็น ชื่อคน (อาจจะเป็นคนสำคัญของหมู่บ้าน คนที่มาตั้งรกรากเป็นคนแรก) ชื่อต้นไม้ สัตว์ บางโคก ดอน เนิน มาบ ฯลฯ”

นอกจากนี้ภูมินามของหมู่บ้านยังมีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังที่ เรืองเดช ปันเขื่อนขัตติย์ (2538 : 20) กล่าวไว้ว่า

ชื่อของสถานที่ต่าง ๆ มีความสำคัญต่อ
การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมนุษยชาติ

เนื่องจากชื่อสถานที่เหล่านั้นมีความสัมพันธ์อย่าง
ใกล้ชิดกับลักษณะทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา
และวัฒนธรรม จึงเป็นหลักฐานประการหนึ่งที่ยืนยัน
บอก ความเป็นมาของท้องถิ่นต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี
ดังนั้นถ้าหากจะรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นใด
ท้องถิ่นหนึ่ง จึงจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าวิจัยชื่อ
สถานที่ของท้องถิ่นนั้น ๆ ในแง่มุมต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง
และกว้างขวาง...

จังหวัดลำปางเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือ ที่มีประวัติศาสตร์
ความเป็นมายาวนาน มีหมู่บ้านอยู่เป็นจำนวนมาก และมีภูมินามของ
หมู่บ้านที่น่าสนใจที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์ได้ด้วยเหตุผลหลายประการ
กล่าวคือ ประการแรกจังหวัดลำปางเป็นที่ตั้งเมืองโบราณที่มีความสำคัญ
ด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดีทำให้มีชุมชนที่เป็นหมู่บ้านเก่าแก่อยู่มากมาย
ภูมินามของหมู่บ้านเหล่านี้จึงเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ สืบทอดมา
ช้านาน ประการต่อมาจังหวัดลำปางมีความหลากหลายทางด้าน
ภูมิศาสตร์ซึ่งก่อให้เกิดพรรณพืชพรรณสัตว์ต่าง ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของ
ท้องถิ่น อีกทั้งเป็นที่มาของการตั้งถิ่นฐาน และประการสุดท้ายจังหวัด
ลำปางมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชน ที่อาศัยอยู่ร่วมกันทำ
ให้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรม ซึ่งลักษณะต่างๆ ดังกล่าวนี้นับว่าปรากฏ
และสะท้อนให้เห็นผ่านทางภูมินามของหมู่บ้านทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้จึงได้ทำการศึกษาโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงให้เห็น
ถึงลักษณะทางธรรมชาติ ความเป็นมาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตลอดจน
จนสภาพสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในจังหวัดลำปางที่สะท้อนผ่านมา
ทางภูมินามหมู่บ้าน ด้วยการเก็บรวบรวมประวัติความเป็นมาของชื่อ
หมู่บ้านในจังหวัดลำปางทั้งสิ้น 985 หมู่บ้าน จาก 13 อำเภอ คือ อำเภอ

เมืองลำปาง อำเภอแม่มาะ อำเภอแม่ทะ อำเภอ เกาะคา อำเภอห้างฉัตร
อำเภอเสริมงาม อำเภอสบปราบ อำเภอเถิน อำเภอแม่พริก อำเภอแจ้ห่ม
อำเภอเมืองปาน อำเภองาว และอำเภอวังเหนือ โดยเก็บข้อมูลจาก
ทำเนียบท้องที่ พ.ศ. 2546 ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย
(2546 : 177 – 183) ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากหน่วยงานต่าง ๆ ในจังหวัด
ลำปาง เป็นต้นว่า ที่ว่าการอำเภอ เทศบาล พัฒนาชุมชน และองค์การ
บริหารส่วนตำบล ตลอดจนการเก็บข้อมูลภาคสนามจากชาวบ้านและผู้เฒ่า
ในพื้นที่ประกอบกัน ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ นอกจากจะทำให้เห็นถึงประวัติ
ความเป็นมา และคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปางแล้ว
หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนยังสามารถนำข้อมูลและผลการศึกษาไปใช้
ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ต่อไปได้ เช่น ด้านการท่องเที่ยว และด้าน
การศึกษา เป็นต้น

ธรรมชาติหลากหลายกับการตั้งถิ่นฐานในลำปาง : ภาพสะท้อนจากภูมินามหมู่บ้าน

จากการศึกษาภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นถึง
ลักษณะทางธรรมชาติทั้งที่เป็น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ รวมถึงพรรณพืช
พรรณสัตว์ที่หลากหลาย ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับฐาน
ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตลอดจนค่านิยมในการ
ตั้งถิ่นฐานของผู้คนในท้องถิ่นจังหวัดลำปางด้วย ทั้งนี้ธรรมชาติที่พบในภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปางมีดังต่อไปนี้

1. ลักษณะภูมิประเทศ ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง
สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางธรรมชาติทั้งที่เป็นภูมิประเทศที่หลากหลาย
ซึ่งจำแนกได้เป็น 12 ลักษณะ โดยแต่ละลักษณะจะมีคำที่นำมาตั้งเป็นภูมินามโดยเฉพาะ ซึ่งบางครั้งก็ปรากฏเฉพาะคำนั้นเดียว ๆ แต่บางครั้งก็ใช้คำที่แสดงลักษณะภูมินาคนั้นรวมกับคำอื่น ๆ ด้วย ได้แก่

1.1 แหล่งน้ำ เป็นลักษณะภูมิประเทศที่พบมากที่สุดในภูมินามของหมู่บ้าน เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานจำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรน้ำเป็นหลักทั้งในการอุปโภคบริโภคและใช้ในการเกษตร ในพื้นที่นี้ประกอบด้วยแหล่งน้ำ 13 ประเภท ได้แก่ (1) ลำน้ำ เป็นต้นว่า บ้านแม่ต้า และบ้านแม่ลิ้น (2) ลำห้วย เป็นต้นว่า บ้านห้วยน้ำตื้น และบ้านห้วยซันก (3) สบ หมายถึง ที่บรรจบกันของสายน้ำ เป็นต้นว่า บ้านสบเตี๊ญ และบ้านสบตุ๋ย (4) หนองน้ำ เป็นต้นว่า บ้านหนองเตา และบ้านหนองแขวน (5) น้ำซับ/น้ำพุ/ตาน้ำ แหล่งน้ำประเภทนี้มีหลายลักษณะ และมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป ได้แก่ “ชำ” (/จำ/) หมายถึง น้ำซึม น้ำซับ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีน้ำซึมซับอยู่ภายใต้ ปกติเกิดขึ้นในตอนต้นของต้นน้ำลำธาร มักมีน้ำอยู่ตลอดทั้งปี (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 216, 362) และ “โป่ง” หมายถึง น้ำพุ หรือบริเวณที่มีตาน้ำหรือน้ำซึมซับ มักพบในที่นาหรือที่ลุ่ม (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 452 - 453) เป็นต้นว่า บ้านน้ำจำ และบ้านโป่งน้ำร้อน (6) ร่องน้ำ เป็นต้นว่า บ้านร่องเคาะ และบ้านฮ่อง (7) วังน้ำ เป็นต้นว่า บ้านวังพร้าว และบ้านวังหม้อ (8) คุ่งน้ำ/โค้งน้ำ/เว้งน้ำ/ละหาน แหล่งน้ำประเภทนี้มีหลายลักษณะ และมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป ได้แก่ “โ้ง” (/โห่ง/) หมายถึง คุ่งน้ำ นิยมเรียกกันว่า “น้ำโห่ง” หมายถึง บริเวณโค้งน้ำหรือบริเวณที่แม่น้ำเลี้ยวเป็นท้องโค้ง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 126, 346, 363) และ “โถก” (/โทก/) หมายถึง เว้ง ที่เปิดกว้างวู้งเข้าไป ถัดจากที่แคบหรือช่องที่เว้งเข้าไป เช่น หินหรือตลิ่งที่ถูกลูกน้ำ กัดเซาะ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 346) นิยมเรียกว่า “น้ำโทก” ซึ่งหมายถึง เว้งน้ำ เป็นต้นว่า บ้านน้ำโห่ง และบ้านน้ำโทก-ห้วยดง (9) น้ำลัด/น้ำหลง หมายถึง ทางน้ำที่เปลี่ยนจากเส้นทางเก่าที่คดโค้ง บางครั้งทำให้เกิดที่ลุ่มที่มีน้ำเฉอะแฉะอันเกิดจากการที่สายน้ำที่คดหรือเปลี่ยนทางไป (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 366, 368) เป็นต้นว่า บ้านน้ำลัด และบ้านน้ำหลง (10) แหล่งต้นน้ำ เป็นต้นว่า บ้านหัวน้ำ และบ้านน้ำดิบ (11) น้ำบ่อ เป็นต้นว่า บ้านทุ่งบ่อแป้น (12)

น้ำตก เป็นต้นว่า บ้านอ่างวังแก้ว¹ (13) ช่วงแคบของสายน้ำ เป็นต้นว่า บ้านกัวหลวง ซึ่งการปรากฏภูมิประเทศที่เป็นแหล่งน้ำจำนวนมากนี้แสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของจังหวัดลำปางได้ด้วย

1.2 ป่า แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของพื้นที่ในจังหวัดลำปางได้อีกทางหนึ่ง ป่าที่ปรากฏในภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางมีหลายลักษณะ มีคำที่เรียกแตกต่างกันไป จำแนกได้ 6 รูปแบบ ได้แก่ (1) ป่า/พง เป็นต้นว่า บ้านป่าเหียง และบ้านป่าลัน (2) พะ เป็นป่าไม้เบญจพรรณหรือป่าโปร่งที่อยู่ถัดจากแนวป่าที่ปลงมาบริเวณเชิงเขา เป็นต้นว่า บ้านพะ และบ้านพะหลวง (3) ดง เป็นต้นว่า บ้านดง และบ้าน ดงไชย (4) เหล่า หมายถึง บริเวณที่เป็นป่า หรือที่ซึ่งรกด้วยต้นไม้และเครือเถาวัลย์ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 841) เป็นต้นว่า บ้านเหล่า และบ้านเหล่ายาว (5) สวนป่า เป็นต้นว่า บ้านสวนป่าแม่จาง และบ้านสวนป่าแม่เมาะ (6) ละเมาะ ได้แก่ บ้านเมาะพัฒนา

1.3 ท้องทุ่ง เป็นที่ราบโล่งโดยบางครั้งอาจหมายถึงพื้นที่ที่เป็นท้องนาหรือทุ่งนาด้วย โดยคำที่นำมาประกอบในภูมินาม ได้แก่ คำว่า “ทุ่ง” เช่น บ้านทุ่ง บ้านทุ่งฝาง บ้านทุ่งกวาว บ้านทุ่งสะแก บ้านทุ่งผึ้ง บ้านทุ่งไค้ และบ้านทุ่งมานเหนือ เป็นต้น

1.4 พื้นที่ริมน้ำ เป็นลักษณะของพื้นที่ที่เกิดขึ้นคู่กับแหล่งน้ำประเภทต่าง ๆ จึงนับเป็น ภูมิประเทศอีกลักษณะหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นในภูมินามของหมู่บ้านจำนวนมาก โดยคำที่เกี่ยวข้องกับภูมิประเทศลักษณะนี้ ได้แก่ “ท่า” (/ตัว/) คือ ที่สำหรับขึ้นลงริมน้ำ หรือฝั่งน้ำสำหรับขึ้นลงและจอดเรือ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 325) “หล่าย” คือ ด้าน ฝ่าย ฟาก ข้าง หรือบริเวณตลิ่งที่ลาดชัน แต่บางครั้งหมายถึงฝั่งตรงข้าม เช่น หล่ายท่า คือ ฝั่งน้ำด้านตรงข้าม เป็นต้น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 807) “หลิง” หมายถึง ตลิ่ง ที่ลาด หรือที่ชัน หากเป็น หลิงน้ำ หมายถึง ตลิ่ง

¹ มาจากชื่อของน้ำตกวังแก้ว ในอำเภอวังเหนือ

หรือฝ่งน้ำ (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 807) และ“สองแคว” จากการเก็บ ข้อมูลภาคสนาม คือ พื้นที่ที่ตั้งอยู่สองฟากฝ่งแม่น้ำ ทั้งนี้คำว่า แคว หมายถึง สาขาของแม่น้ำ (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 164) เช่น บ้านท่าหลวง บ้านด้า บ้านท่ามะเกว่น บ้านใหม่หลายท่า บ้านหลังก้าน และบ้านสองแควตะวันตก เป็นต้น

1.5 เนิน ที่สูง หรือที่ดอน เป็นพื้นที่อีกลักษณะหนึ่งที่นิยมใช้สำหรับตั้งถิ่นฐาน มีคำที่ใช้เรียกลักษณะภูมิประเทศแบบนี้ต่างๆ กันไปได้แก่ “ดอน” หมายถึง ที่สูงซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับที่ลุ่ม หรือหมายถึง โคก สัน และเนิน (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 247) “เด่น” หมายถึง เนิน เทิน หรือที่สูง หรืออาจหมายถึง ลาน สนาม หรือที่โล่ง ก็ได้ (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 247) “มูน” หมายถึง โขด โคก หรือเนิน แต่มักนิยมสะกดเป็น “มูล” (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 557) และ “สัน” หมายถึง พื้นที่ที่เป็นเนิน และมักมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากจนเป็นลักษณะเด่น (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 727) เช่น บ้านดอนทราย บ้านดอนมูล บ้านเด่นอุตม บ้านสันหลวง และบ้านสันมะเกลือ เป็นต้น

รูปที่ 2 ช่องเขาบริเวณ ประตูผา อ.แม่เมาะ ลำปาง
ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

1.6 ดิน หิน และแร่ต่าง ๆ เป็นการบ่งบอกถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้านนั้น โดยอาจจำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) ดินชนิดต่าง ๆ ประกอบด้วย ดินโคลน/ตม (ซีโป้) ดินทราย ดินโป่ง ดินเหนียว ดินดำ และดินแดง เช่น บ้านทุ่งโป้ บ้านทรายมูล บ้านโป่งแน่น บ้านดินดำ เป็นต้น (2) หิน เป็นต้นว่า บ้านไหลหิน และบ้านศิลา (3) แร่ชนิดต่างๆ ประกอบด้วยดีบุก ทองคำ น้ำมัน และแก๊วโป่งข่าม เช่น บ้านนาเงิน บ้านน่าน้ำมัน และบ้านห้วยแก้ว เป็นต้น

1.7 ที่ลุ่มหรือพื้นที่ต่ำ เป็นพื้นที่ที่มักมีผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากเหมาะกับการทำการเกษตร และส่วนมากอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งคำที่ใช้ประกอบภูมินาม ได้แก่ “ปง” มาจาก “พง” ที่ออกเสียงว่า /

ปง/ เนื่องจากในภาษาถิ่นภาคเหนือ พยัญชนะตัว “พ” ออกเสียงเป็น /ป/ หมายถึง ที่ลุ่มที่มีน้ำเฉอะแฉะ อันเกิดจากสายน้ำที่ “คอด” หรือเปลี่ยนทาง หรือหมายถึงพื้นที่ลุ่มริมฝั่งน้ำที่มีน้ำท่วมเป็นครั้งคราว (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 127, 501) “โห้ง” หมายถึง พื้นที่ลุ่ม ลุ่มต่ำ หรือเป็นแอ่ง มักสะกดผิดเป็น “โฮ้ง” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 851) และ “ลุ่ม” หมายถึง ลุ่ม ต่ำ หรืออาจหมายถึงถัดลงไปหรือล่างก็ได้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 656) เช่น บ้านปงหลวง บ้านปงมะโอ บ้านปงใต้ บ้านโฮ้ง-ทะล้า² และ บ้านลุ่มกลาง เป็นต้น

1.8 ภูเขาและหน้าผา เนื่องจากจังหวัดลำปางมีภูมิประเทศที่เต็มไปด้วยภูเขา ที่ราบสูง และ ที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง โดยมีภูเขาล้อมรอบ ลักษณะดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นผ่านภูมินามของหมู่บ้านได้ด้วย จำแนกเป็น 2 รูปแบบ คือ (1) ภูเขา/เนินเขา/ไหล่เขา มักใช้คำประกอบภูมินามว่า “ม่อน” “ดอย” และ “พู” (ภู) เช่น บ้านม่อนเขาแก้ว บ้านแม่ปะดอย³ และบ้านชัยภูทอง เป็นต้น (2) หน้าผา/หุบเหว มักใช้คำที่มาประกอบภูมินามว่า “ผา” เช่น บ้านผาดิน และบ้านผาปังหลวง เป็นต้น

1.9 แก่ง เกาะ หาด หรือดอนกลางน้ำ เป็นลักษณะทางธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจากแหล่งน้ำต่างๆ โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่เป็น “ลำน้ำ” หรือ “ลำห้วย” ซึ่งคำที่ใช้เรียกภูมิประเทศลักษณะนี้ คือ “แก่ง” หมายถึง พืดหินหรือโขดหินที่กีดขวางทางน้ำ โดยเฉพาะในบริเวณต้นน้ำ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 59) “เกาะ” ในภาษาถิ่นภาคเหนือ หมายถึง หาดทราย หรือที่ขายน้ำซึ่งปรากฏเมื่อน้ำลด แต่อีกนัยหนึ่งอาจหมายถึง พื้นที่ที่เป็นเนินทรายอยู่ในลำน้ำก็ได้ แต่มักเรียกว่า “ดอนทราย” หรือ “เกาะดอนทราย” แต่ถ้าหากเรียกว่า “เกาะทราย” จะหมายถึง พื้นที่ซึ่ง

² คำว่า “โฮ้ง” เพี้ยนมาจาก “โห้ง”

³ มาจากชื่อหมู่บ้านเดิม คือ “แม่ปะ” รวมกับสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านใหม่ที่เป็นภูเขา

ต้นเงินเป็นเงินทรายหรือเนินกรวดอยู่ริมน้ำ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 65) และ “หาด” หมายถึง เนินทรายหรือเนินกรวดที่ลาดลงไปในน้ำ บางครั้งเรียกว่า “เกาะ” หรือ “เกาะทราย” ก็ได้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 825) เช่น บ้านแม่แก่ง บ้านเกาะคา บ้านหาดปู้ด้าย และบ้านหาดเขียว เป็นต้น

1.10 ลานหรือที่โล่ง ในภาษาถิ่นภาคเหนือเรียกว่า “ช่วง” เป็นภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นที่ราบและโล่ง ไม่มีต้นไม้ขึ้นรกทึบ มักเป็นพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น บ้านช่วง บ้านช่วงกอม และบ้านช่วงม่วง เป็นต้น

1.11 ที่แคบ ช่องเขา และหุบเขา เกิดมาจากลักษณะพื้นที่ที่เป็นเนินเขาและภูเขา ซึ่งคำที่ใช้ประกอบภูมินามที่แสดงลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ ได้แก่ “ก๊ว” หมายถึง ทางด้านที่เป็นแอ่งบนสันเขา หรือ ที่คอด และ “ฮ่อม” (ร่อม) ซึ่งหมายถึง ช่องทาง หว่าง หรือหุบ บางครั้งใช้ “ฮ่อมดอย” หมายถึง ที่ราบหรือแอ่งระหว่างหุบเขา (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 46, 611) เช่น บ้านก๊วห้วยเบิก และบ้านฮ่อม เป็นต้น

1.12 ถ้ำ มีลักษณะเป็นโพรงที่ลึกเข้าไปในภูเขา ทั้งนี้เนื่องจากภูมิประเทศของจังหวัดลำปางส่วนหนึ่งเป็นภูเขาจึงทำให้มีถ้ำรวมอยู่ด้วย โดยคำที่ใช้ในการตั้งภูมินาม ได้แก่ “ถ้ำ” หรือชื่อของถ้ำ เช่น บ้านถ้ำ และบ้านปางถ้ำ เป็นต้น

2. ลักษณะภูมิอากาศ สภาพพื้นที่ของจังหวัดลำปางมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ และตั้งอยู่ห่างไกลจากทะเลมาก มีทิวเขาผืนน้ำขวางกั้น จึงทำให้จังหวัดลำปางมีอากาศร้อนอบอ้าวเกือบตลอดทั้งปี ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปของจังหวัดลำปางมีความแตกต่างกันของฤดูกาลอย่างเห็นได้ชัด โดยอากาศร้อนจัดในฤดูร้อน และหนาวพอสมควรในฤดูหนาว ทั้งนี้อาจจำแนกฤดูกาลของจังหวัดลำปางเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ฤดูหนาว ประมาณต้นเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูร้อนประมาณเดือน

กุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม และฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542, 2544 : 2 - 3)

ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดลำปางโดยสอดคล้องกับข้อมูลดังที่กล่าวมาข้างต้น คือ ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นลักษณะอากาศที่ร้อนและแห้งแล้ง มีเพียงชื่อเดียวเท่านั้นที่แสดงให้เห็นอากาศที่มีลมพัดโชยอยู่ตลอด เช่น บ้านปางแล้ง บ้านทุ่งแล้ง และบ้านสายลมจอย เป็นต้น

3. พรรณพืชพรรณสัตว์ ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นความหลากหลายของพรรณพืช พรรณสัตว์ในพื้นที่จังหวัดลำปางได้เป็นอย่างดี โดยจำแนกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

3.1 พรรณพืช ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นลักษณะทางธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จังหวัดลำปางตั้งแต่อดีตซึ่งมีพรรณพืชชนิดต่าง ๆ ปรากฏอยู่มากมาย ในที่นี้แบ่งเป็น 7 ประเภท คือ (1) *ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่และขนาดกลาง* 59 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านสัก บ้านต้นฮ้าง (กร่าง) บ้านจิ้งจาม และบ้านพร้าว (2) *ไม้ยืนต้นขนาดเล็กและไม้พุ่ม* 8 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านเป่า (เปลา) บ้านป่าเหมี้ยง และบ้านดอกคำใต้ (3) *ไม้ล้มลุก* 15 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านกล้วย บ้านอ้อ และบ้านนาบอน (4) *ไม้ตระกูลไผ่* 7 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านกอรวก (ไผ่รวก) และบ้านเฮี้ย (ไผ่เฮี้ยะ) (5) *ไม้เถาและไม้อิงอาศัย* 7 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านส้มป่อย และบ้านหนามปูย่า (6) *ไม้น้ำ* 2 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านนาบัว และบ้านห้วยเตาปูน (สาหร่ายเตา) และ (7) *พรรณไม้พื้นเมืองอื่น ๆ* 2 ชนิด เช่น บ้านปงคอบ และบ้านแพะขันหอม เป็นต้น

ลักษณะภูมินามของหมู่บ้าน ที่แสดงให้เห็นพรรณไม้ที่
นอกจากจะเป็นการบันทึกชื่อและลักษณะของพืชพรรณในท้องถิ่นไว้แล้ว
ยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงค่านิยมในการตั้งถิ่นฐานได้อีกด้วย เนื่องจากการ
เลือกตั้งถิ่นฐานบางครั้ง จะนิยมตั้งตามแหล่งหรือบริเวณพื้นที่ที่มี
ทรัพยากรธรรมชาติจำพวกพืชพรรณต่างๆ อยู่มาก เพราะชาวบ้าน
สามารถนำพืชพรรณดังกล่าว มาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้
หลากหลาย

นอกจากนี้พรรณไม้บางชนิดยังมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับ
ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีกด้วย เช่น “ต้น
โพธิ์” ซึ่งในภาษาถิ่นภาคเหนือเรียกว่า “ศรี” หรือ “สรี” (/สะหลี/) ที่มา
จาก “ศรีมหาโพธิ์” นับเป็นต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่าง
แนบแน่น จึงมักปรากฏมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ตามวัดต่างๆ เนื่องจากเมื่อ
ชาวบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานเกิดเป็นหมู่บ้านก็มักจะต้องสร้างวัดไว้ คู่กัน
และนิยมปลูกต้นโพธิ์ไว้ในวัดนั้นๆ ทั้งยังมีประเพณี “ถวายไม้คำศรี”
ในช่วงประเพณีสงกรานต์ ชี้อต้นโพธิ์จึงมักนำมาตั้งเป็นช่อวัดและช่อ
หมู่บ้านด้วย อาทิ บ้านศรีลังกา บ้านล้อมศรีป้อ และชุมชนศรีชุม เป็นต้น

3.2 พรรณสัตว์ ภูมินามของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นพรรณ
สัตว์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งของจังหวัดลำปาง ใน
ที่นี้จำแนกเป็น 5 ประเภทได้แก่ (1) สัตว์บก 12 ชนิด เป็นต้นว่า บ้าน
กวาง บ้านนาพาน (แก้ง) บ้านหนองวัวแดง บ้านล้อมแรด และบ้านทุ่งตุ่น-
แม่ติ้ว (2) สัตว์น้ำ 1 ชนิด ได้แก่ บ้านหนองหอย (3) สัตว์เลื้อยคลาน 1
ชนิด ได้แก่ บ้านแม่อาจ (งูจงอาง) (4) สัตว์ปีก 5 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านปง
กา และบ้านห้วยเป็ด (5) แมลง 1 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านผึ้ง และบ้านต้นผึ้ง

ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านที่ปรากฏชื่อสัตว์ต่าง ๆ แสดงถึง
แหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์
แต่ละชนิด ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้และแหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็น

ความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์ป่า ทั้งยังสะท้อนความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์บางชนิดที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของคนอีกด้วย เช่น “ผี้ง” ซึ่งเป็นแมลงที่นับว่ามีประโยชน์มาก ช่วยผสมเกสรพืชพรรณทางการเกษตร และสามารถนำรังตัวอ่อน น้ำผึ้งมารับประทานหรือใช้ทำยาได้ และมีความเชื่อว่าหากผี้งมาทำรังในบ้านหรือชุมชนใดจะเป็นสิริมงคล หากหมู่บ้านใดมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีผี้งมาทำรังอยู่และมีลักษณะพิเศษ เป็นต้นว่า มีขนาดใหญ่ หรือมีจำนวนมาก ก็มักจะเรียกกันว่า “บ้านต้นผี้ง”

ประวัติศาสตร์ของชื่อ ชื่อบอกประวัติศาสตร์ : ภูมินามหมู่บ้านกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลำปาง

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดขึ้นจากชาวบ้านสามัญชนคนธรรมดา ที่ช่วยกันประกอบสร้างทุกสิ่ง ทุกอย่างขึ้นมา ตั้งแต่การบุกเบิกพื้นที่ การตั้งถิ่นฐาน จนกลายเป็นชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนต้องผ่านเหตุการณ์และเรื่องราวมากมาย ทั้งความสุขความทุกข์ ความรื่นรมย์ ความยากลำบาก เรื่องราวดังกล่าวนี้เอง เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ยังคงหลงเหลือหลักฐานปรากฏให้เห็นในภูมินามของแต่ละถิ่นที่ ดังที่ รังสรรค์ จันต๊ะ (2552 : 67) กล่าวไว้ว่า

ประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวที่เป็นจริงของท้องถิ่น เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากสำนึกและความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้าน ที่ได้ใช้ชีวิตเผชิญชะตากรรมร่วมกันมา ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มที่ได้เข้ามาบุกเบิก หักร้างถางพง เพื่อสร้างป่าให้เป็นบ้านเป็นเมือง สถาปนาจากชุมชนเล็ก ๆ ค่อย ๆ พัฒนาเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น เรียกชื่อตามสภาพหรือเรื่องราวที่กำหนด เป็นชื่อบ้านนามเมืองต่าง ๆ จนพัฒนามาเป็นบ้านเมืองในภายหลัง

ทั้งนี้จากการศึกษาภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปางพบว่าได้สะท้อนถึงความเป็นมาและร่องรอยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจจำแนกเป็น 6 ประเภท ได้แก่

1. เรื่องราวหรือเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในท้องถิ่น ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในหมู่บ้านหรือในชุมชน นั้น ๆ เหตุการณ์สำคัญส่วนมากมักเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อชาวบ้าน หรือเป็นเรื่องที่สังเกตจดจำของคนในชุมชนและคนในละแวกใกล้เคียง ประกอบด้วย (1) เหตุการณ์เมื่อแรกตั้งหมู่บ้านหรือเรื่องราวอันเป็นเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้นของหมู่บ้าน เป็นต้นว่า “บ้านก่อ” เมื่อแรกตั้งหมู่บ้านมีชาวบ้านอพยพจากจังหวัดพะเยาเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เรียกได้ว่ามาก่อสร้างตัวที่นี่ จึงได้ชื่อว่าบ้านก่อ (2) เหตุการณ์ที่แสดงถึง ความเป็นมาของหมู่บ้าน เป็นต้นว่า “บ้านกองหลู” ซึ่งในอดีตบริเวณหมู่บ้านนี้เป็นที่ตั้งของกองทหารไทยและพม่า ซึ่งมาสร้างค่ายพักอาศัยและทำสงครามสู้รบกัน จึงได้ชื่อว่า “บ้านกองทหาร” ต่อมาเพี้ยนเป็น “บ้านกองหลู” และ (3) เหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติครั้งสำคัญ ๆ หรือเหตุการณ์ที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ เป็นต้นว่า “บ้านต๋อ” เล่ากันว่าในอดีตมีชาวพม่ากลุ่มหนึ่งเดินทางหนีภัยสงครามมา จนมาพบต๋อ (ต่อ) ไม้ขนาดใหญ่ จึงพากันนั่งกินอาหารและพักผ่อนอยู่บนต๋อไม่นาน ปรากฏว่าเกิดเหตุอัศจรรย์มีลูกแก้วโผล่ขึ้นมาจากกลางต๋อไม้แล้วลอยไปมา ชาวพม่าเหล่านั้นเชื่อว่าเป็นมงคล จึงตั้งหลักปักฐานอยู่กลายเป็นหมู่บ้านขึ้น และเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านต๋อแก้ว” แต่ต่อมาภายหลังละเหลือเพียง “บ้านต๋อ”

2. บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญที่เคยมีบทบาทต่อชุมชน หรือเป็นที่รู้จักและเคารพ นับถือของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ทั้งนี้บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่ง

เป็นที่มาของภูมินามหมู่บ้าน จำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้ที่ก่อตั้งหรือมีส่วนในการบุกเบิกพื้นที่ของหมู่บ้านในระยะแรก ๆ เป็นต้นว่า “บ้านนาจะลา” เพี้ยนมาจาก “นางจะลา” ซึ่งเป็นชื่อสตรีชาวพม่าที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานและได้รวบรวมผู้คนก่อตั้งหมู่บ้านนี้ขึ้น หรือ “บ้านปุจ้อย” เพี้ยนมาจาก “ปุสร้อย” ซึ่งเป็นชาวลาวที่ได้มาบุกเบิกพื้นที่นั้นเป็นคนแรก ต่อมามีคนอพยพตามมาเป็นจำนวนมาก จนเกิดเป็นหมู่บ้านนี้ขึ้น (2) ผู้นำ/ชนชั้นปกครอง/หรือบุคคลสำคัญของชุมชนในแต่ละยุคสมัยที่ชาวบ้านเคารพ เช่น “บ้านพิชัย” ที่เล่ากันว่ามาจากนามของขุนศึก ซึ่งเป็นผู้นำชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐาน หลังจากທີ່เมืองเชียงแสนถูกพม่าตีแตก หรือ “บ้านใหม่รัตนาคม” ที่มาจากนามตามสมณศักดิ์ของเจ้าอาวาสวัดพระธาตุเสด็จ คือ พระครูรัตนาคม (ครูบาแก้ว) (3) บุคคลในตำนานหรือเรื่องเล่า ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความเป็นมาตลอดจนตำนานของท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น “บ้านจามเทวี” มาจากพระนามของ “พระนางจามเทวี” ปฐมกษัตริย์แห่งหริภุญชัย ตามตำนานที่เล่าว่าพระองค์เคยเสด็จมายังบริเวณหมู่บ้านนี้ เมื่อคราวที่มาบูชาพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

3. กลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น จังหวัดลำปางประกอบด้วยกลุ่มชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มาอาศัยอยู่ร่วมกันตั้งแต่โบราณ อีกทั้งมีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากของชาวบ้านจากต่างพื้นที่ หรือผู้คนที่มิใช่เชื้อชาติแตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดพัฒนาการของชุมชนและผู้คนที่หลากหลาย และมีการผสมกลมกลืนกันทางสังคมและวัฒนธรรมเรื่อยมา ทำให้กลุ่มชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านี้กลายเป็นอีกส่วนหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดลำปางเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางได้แสดงให้เห็นถึงกลุ่มชน และกลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏตัวตนอยู่ในประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น โดยอาจจำแนกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) กลุ่มชนจากท้องถิ่นอื่น ๆ ที่เข้ามาอยู่ในชุมชน ซึ่งมีทั้ง

ที่มาจากจังหวัดลำปางเอง และเขตพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ จังหวัดลำพูน จังหวัดเชียงราย จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดตาก เช่น “ชุมชนปงสนุก” อพยพมาจาก “บ้านปงสนุก” ในเมืองเชียงใหม่ และ “บ้านแหงเหนือ” อพยพมาจากเมืองระแหงหรือเมืองตาก เป็นต้น (2) กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย 5 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ เม็ง (มอญ) แจ๊ะ⁴ กะเหรี่ยง (ยาง) ม่าน (พม่า) และจีนฮ่อ (ห่อ) เช่น บ้านศาลาเม็ง บ้านแจ้ซ้อน⁵ บ้านยางอ้อยใต้ บ้านทุ่งม่านใต้ และบ้านบ่อห่อ เป็นต้น

4. สถานที่สำคัญของชุมชน ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับสถานที่สำคัญของชุมชน โดยอาจจำแนกได้เป็น 9 ประเภท ได้แก่ (1) วัด/ศาสนสถาน เป็นต้นว่า “ชุมชนศรีบุญโยง” มาจากชื่อวัดศรีบุญโยง และ “บ้านวังหม้อเจดีย์ขาว” มาจากชื่อวัดเจดีย์ขาวหลัง (2) แหล่งเมืองโบราณ/โบราณสถาน ได้แก่ เมืองโบราณ กำแพงเมือง ประตุมือง คูเมือง พระธาตุ และเจดีย์ เป็นต้นว่า “บ้านทุ่งวิเชต” มาจากชื่อของเมืองวิเชตนคร ซึ่งเป็นชื่อเมืองโบราณในอำเภอแจ้ห่ม “บ้านหอรบ” ซึ่งในหมู่บ้านนี้มีกำแพงหอรบโบราณตั้งอยู่ “ชุมชนกำแพงเมือง” ซึ่งตั้งอยู่เรียงรายไปตามแนวกำแพงเมืองเก่า (เขलगคันคร) และ “ชุมชนพระธาตุนาก่วมเหนือ” ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระธาตุเก่าแก่อันเป็นที่เคารพของคนในละแวกนี้ (3) สถานที่ซึ่งเป็นที่สาธารณประโยชน์ของท้องถิ่น ได้แก่ สะพาน ลานหรือที่โล่ง บ่อน้ำ ศาลา โรงไฟฟ้า และสุสาน เป็นต้นว่า บ้านท่าข้าว (สะพาน) บ้านช่วงกอม (ลานโล่ง) บ้านศาลาหม้อ (ศาลาที่มีหม้อน้ำไว้ให้คนเดินทางแวะพักดื่ม) และชุมชนสามดวงสามัคคี (มาจากชื่อของ “สุสานร่องสามดวง”) (4) บ้านเรือนที่พัก เป็นต้นว่า บ้านปางปงปงทราย บ้านปางหละ

⁴ “แจ๊ะ” (/แจ๊ะ/) หมายถึง คนเผ่าหนึ่งในยุคก่อน ว่ากันว่าเป็นคนในเชื้อสายมอญ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 224)

⁵ คำว่า “แจ้ซ้อน” เพี้ยนมาจาก “แจ๊ะซ้อน”

และบ้านคุ้ม⁶ (5) สถานที่สำคัญที่เกี่ยวกับการคมนาคมขนส่ง ซึ่งมีทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ เป็นต้นว่า บ้านสถานี (สถานีรถไฟ) บ้านท่า เหวียน บ้านท่าเมล์ชัย (เรือเมล์) และชุมชนสนามบิน (6) สถานที่ซึ่ง เกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวบ้าน เป็นต้นว่า “บ้านแท่นดอกไม้” มาจาก แท่นที่ชาวบ้านมักนำดอกไม้มาบูชาพระภูมิเจ้าที่และ พระธาตุวัดดอยป่า ตาล (7) สถานที่ที่มีลักษณะพิเศษ แปลก หรือมีความอัศจรรย์ เป็นต้นว่า “บ้านศรีหมวดเกล้า” ซึ่งเล่าว่าแต่เดิมมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ในวัดของ หมู่บ้านมีลักษณะพิเศษเป็นที่น่าอัศจรรย์ คือ รากของต้นโพธิ์มีลักษณะ คล้ายกับมวยผมหรือการเกล้าผมของผู้หญิง (8) ตลาด เป็นต้นว่า บ้าน กาด และบ้านมั่ว⁷ (9) สถานที่ราชการ/โรงเรียน เช่น บ้านตำ-หน้าค่าย มาจากชื่อของค่ายทหารชื่อว่า “ค่ายสุรศักดิ์มนตรี” และชุมชนโรงเรียน เทศบาลสี่ เป็นต้น สถานที่เหล่านี้มักมีความสำคัญเป็นพิเศษ และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คน ตลอดจนความเป็นมาและ พัฒนาการของชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น ๆ ด้วย

5. ตำแหน่งที่ตั้งและขนาดของชุมชน เป็นประวัติศาสตร์ ต้องถึนอีกแบบหนึ่งทีสะท้อนให้เห็นผ่านทางภูมินามของหมู่บ้าน ซึ่ง ตำแหน่งที่ตั้งและขนาดของชุมชนนี้ นับเป็นประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกถึง ลักษณะทางกายภาพของชุมชนนั้นว่ามีการตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ บริเวณใด ทั้ง ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนด้วย จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) ตำแหน่งที่ตั้งหรือลักษณะการตั้งชุมชน ได้แก่ ตั้งอยู่ตรง กลางหรือเป็นจุดศูนย์กลาง ทางใต้ทางเหนือ ทางตะวันออกทางตะวันตก ทางตอนบนตอนล่าง ด้านนอกด้านใน ด้านหน้าด้านหลัง และด้านข้าง หรือตรงข้าม เช่น บ้านกลาง บ้านกุ่มเน้งใต้ บ้านอ่อนเหนือ บ้านหัวทุ่ง บ้านหัวฝาย บ้านปากกองตะวันออก บ้านแม่กะวะโน บ้านแม่เตี๊ยะนอก

⁶ “ปาง” หมายถึง ที่พักในป่าหรือที่พักชั่วคราว ส่วน “คุ้ม” หมายถึง ที่ประทับของกษัตริย์ หรือที่อยู่ของเจ้านาย

⁷ คำว่า “มั่ว” เพี้ยนมาจาก “กาดมั่ว” ที่หมายถึง ตลาดสดหรือตลาดเช้า

และบ้านหลาย เป็นต้น (2) ขนาดของชุมชน ซึ่งมีทั้งชุมชนขนาดใหญ่และชุมชนขนาดเล็ก เช่น บ้านหลวง และบ้านก้อม⁸ เป็นต้น

6. วัตถุหรือสิ่งของสำคัญของท้องถิ่น ภูมินามของหมู่บ้านที่มาจากวัตถุหรือสิ่งของสำคัญของท้องถิ่นนั้น นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าจังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่เก่าแก่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันเนิ่นนาน ผ่านความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์มาหลายครั้งหลายหน จึงปรากฏเป็นโบราณวัตถุซึ่งพบในพื้นที่ เช่น “บ้านขอ” ซึ่งเล่ากันว่าในอดีตเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ทำพิธีปล่อยช้างแก่เข้าป่า ช้างเหล่านั้นได้เดินทางเข้ามาในเขตป่าของหมู่บ้านนี้ โดยมีความรู้ช้างเป็นผู้นำทาง ต่อมาช้างได้ล้ม (ตาย) ไปที่ละเชือก ความรู้ช้างจึงทิ้งซากช้างและขอสำหรับบังคับช้างไว้ในป่า ชาวบ้านที่ไปเก็บของป่าได้พบขอบังคับช้างและกะโหลกหัวช้าง จึงเก็บมาไว้ที่วัดในหมู่บ้าน หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า “บ้านขอหัวช้าง” แต่ต่อมาตัดลงเหลือเพียง “บ้านขอ” เป็นต้น

เรื่องเล่า วิถีชีวิต โลกทัศน์ : สภาพสังคมวัฒนธรรมลำปางจากภูมินามหมู่บ้าน

ภูมินามหมู่บ้านนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีความเกี่ยวข้องกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ อย่างแนบแน่นในหลายลักษณะ ในที่นี้จากการศึกษาภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปางพบว่า สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรม 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ตำนานและนิทานพื้นบ้าน ภูมินามจำนวนหนึ่งตั้งตามตำนานหรือนิทานพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งนิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวข้อง

⁸ “หลวง” หมายถึง ใหญ่ ส่วน “ก้อม” หมายถึง เล็ก สั้น ห้วน ไม่ยาว (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547 : 29)

กับภูมินามนี้เป็นนิทานพื้นบ้านประเภทนิทานประจำถิ่น (Local Legends) ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับสถานที่โดยเฉพาะ ตำนานและนิทานพื้นบ้านเหล่านั้นนอกจากจะสามารถสะท้อนให้เห็นความเชื่อและโลกทัศน์ของคนในพื้นที่นั้นได้แล้ว ยังเป็นข้อมูลซึ่งมีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของพื้นที่นั้นได้ด้วย ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางซึ่งมีที่มาจากตำนานและนิทานพื้นบ้าน จำแนกได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่

1.1 นิทานเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่ตั้งตามนิทานพื้นบ้านประเภทนี้ผสมผสานกันอยู่ระหว่างนิทานประจำถิ่นและนิทานศาสนา ซึ่งทั้งหมดเป็นนิทานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ (1) นิทานที่กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าในเขตพื้นที่จังหวัดลำปาง ซึ่งผู้คนในท้องถิ่นเชื่อและถ่ายทอดสืบต่อกันมาว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่นจริง เป็นต้นว่า “ชุมชนท่าครวน้อย” ซึ่งมีนิทานเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับ ณ บริเวณม่อนดอย (ม่อนกระติง) ตรงข้ามกับหมู่บ้านนี้ ในครั้งนั้นมีตายายจากหมู่บ้านนี้นำห่อข้าวน้อยมาถวาย จึงได้ชื่อว่า “บ้านท่าข้าวน้อย” ครั้นเวลาล่วงเลยไปจึงเพี้ยนเป็น “ท่าครวน้อย” (2) นิทานที่อิงตามพุทธประวัติ เล่าถึงพระพุทธเจ้าเป็นหลัก บางเรื่องมีที่มาจากคัมภีร์ทางศาสนาหรือเป็นพุทธประวัติตามที่ได้เรียนรู้กันมาโดยทั่วไป แต่บางเรื่องอาจเกิดจากการผสมเรื่องของพระพุทธเจ้าเข้ากับตำนานหรือเรื่องเล่าดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ หรือจินตนาการของชาวบ้านที่พยายามอธิบายเกี่ยวกับพุทธประวัติตามความเข้าใจของตน และเพื่อเชื่อมโยงตนเองให้ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นตัวแทนของพุทธศาสนา ให้มากขึ้น เช่น “บ้านปันเต้า” ซึ่งมีนิทานเล่าว่าหลังจากพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพาน ได้มีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ในครั้งนั้นชาวบ้านหมู่บ้านนี้ ได้ไปขอ “ปัน” (แบ่ง) พระบรมสารีริกธาตุ (กระดูก) ของพระพุทธเจ้า แต่ไปไม่ทัน จึงได้มาแต่พระสรีรังคาร (ขี้เถ้า ซึ่งในภาษาถิ่น

ภาคเหนือเรียกว่า “เท่า” ออกเสียงว่า /เต้า/) จำนวน 3 ไท จึงได้นำมา
บรรจุไว้ในพระเจดีย์ภายในวัดของหมู่บ้าน เป็นต้น ภูมินามของหมู่บ้าน
ลักษณะนี้ นอกจากจะสะท้อนถึงความผูกพันของชาวบ้านกับพุทธศาสนา
และความสำคัญของพุทธศาสนาในความคิดความเชื่อของชาวบ้านแล้ว ยัง
เป็นร่องรอยประวัติศาสตร์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาใน
ดินแดนแถบภาคเหนืออีกด้วย

1.2 นิทานเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องของ
บุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งมี ความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นในจังหวัดลำปาง
ภูมินามของหมู่บ้านซึ่งมาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านลักษณะดังกล่าวนี้
จึงเป็นกึ่งนิทานกึ่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งนับว่ามีคุณค่าทั้งในการ
ศึกษา ความคิดความเชื่อของชาวบ้านและความเป็นมาของประวัติศาสตร์
ท้องถิ่นจังหวัดลำปาง บุคคลที่ปรากฏในตำนานและนิทานพื้นบ้านมักเป็น
บุคคลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการปกครองหรือความเชื่อของผู้คนใน
อดีต ในที่นี้จำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) นิทานที่เกี่ยวข้องกับ
พระนางจามเทวี โดยส่วนมากเป็นนิทานที่เล่าถึงการเสด็จมาบูชาพระธาตุ
ลำปางหลวงตามเส้นทางจากหริภุญชัย (ลำพูน) ผ่านอำเภอห้างฉัตร และ
อำเภอเกาะคา ซึ่งมีหมู่บ้านหลายแห่งที่ตั้งชื่อตามนิทานกลุ่มนี้ เป็นต้นว่า
บ้านม้าไต้ และบ้านม้าเหนือ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่าเป็นบริเวณที่พระนางจามเทวี
หยุดพักขบวนเสด็จและได้นำม้าไปผูกไว้ใต้ต้นขนุน ปรากฏว่าลูกขนุนหล่น
ลงดิน ทำให้ม้าตกใจวิ่งหนีไป พระนางจามเทวีกริ้ว จึงทรงสาปให้หมู่บ้าน
นี้ปลูกขนุนไม่เป็นผล หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า “บ้านม้า” (2) นิทานที่
เกี่ยวข้องกับนานทิพย์ช้าง เป็นต้นว่า “บ้านปันจ้าว” มีนิทานเล่าว่าเมื่อ
นานทิพย์ช้างนำทัพกลับจากสงครามในการลอบเข้าไปสังหารทหารพม่า
ในวัดพระธาตุลำปางหลวง ได้มาแวะพักที่หมู่บ้านนี้ ในครั้งนั้นนานทิพย์
ช้างได้ใช้ให้ทหารเอาผ้ามา “พันจ้าว” (/ปันจ้าว/) ซึ่งเป็นอาวุธ เพื่อเก็บไว้
จึงได้ชื่อว่า บ้านปันจ้าว (3) นิทานที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์หรือเจ้าเมืองตาม
ตำนาน เช่น “บ้านหลวงเมืองปาน” มีนิทานเล่าว่าในอดีตมีเจ้าเมืองผู้หนึ่ง

ปกครองบริเวณนี้ได้ทำ “พาน” (/ปาน/) ซึ่งเป็นเครื่องศัลยฆ้อง เพื่อใช้ตีเรียกชาวบ้านให้มาประชุมและส่งสัญญาณแจ้งเหตุต่าง ๆ และด้วยเหตุที่ใช้ทองคำมาหลอมจึงเรียกว่า “ปานคำ” ต่อมาเจ้าเมืองผู้นี้ได้รับการขนานนามว่า “เจ้าพ่อขุนจรพาน” เมืองแห่งนี้จึงได้ชื่อว่า “เมืองจรพาน” ซึ่งภายหลังเพี้ยนเป็น “เมืองปาน” (4) นิทานที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ เช่น “บ้านแม่วะ” มีเรื่องเล่าว่ามีพระธุดงค์รูปหนึ่งเดินทางผ่านมาและหยุดพักพักบริเวณลำน้ำนี้ จึงวกน้ำขึ้นลำหน้า ลำน้ำดังกล่าวจึงได้ชื่อว่า “แม่วก” ต่อมาภายหลังเพี้ยนเป็น “แม่วะ” เป็นต้น

1.3 นิทานเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งลักลอบ เป็น

เรื่องราว ที่มักเกิดจากจินตนาการของผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่นผสมผสานเชื่อมโยงกับเรื่องราวความเป็นมาของสถานที่หรือบุคคลสำคัญในพื้นที่จังหวัดลำปาง และแมกมูนามที่มาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านลักษณะนี้จะมีเนื้อหาที่แปลกประหลาดและมหัศจรรย์เกินความเป็นจริง แต่ก็อาจมีร่องรอยบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น หรือความคิดความเชื่อและโลกทัศน์ของผู้คนในท้องถิ่นนั้นรวมอยู่ด้วย ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่มาจากนิทานประเภทนี้จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) นิทานเกี่ยวกับขุมทรัพย์หรือของวิเศษ เป็นต้นว่า “บ้านขามแดง” มีนิทานเล่าว่าเจ้าเมืองผู้หนึ่งทำคุณความดีจนได้รับรางวัลเป็น “คำแดง” หรือทองคำมีสีสุกใส แต่เมื่อนำทองคำดังกล่าวมาเก็บไว้ในบ้าน ปรากฏว่าคนในบ้านเกิดเจ็บป่วย เจ้าเมืองผู้นั้นคิดว่าคงจะมาจากอำนาจของ “คำแดง” ซึ่งเป็นของที่คนมีบุญบารมีสูงเท่านั้นจึงจะครอบครองไว้ได้ จึงได้นำคำแดงนี้ไปฝากไว้ที่วัด ครั้นพอตกกลางคืนทองคำนี้ ก็เปล่งแสงออกมาทำให้วัดมีความสว่างไสวเป็นที่ร่ำลือไปทั่ว จนมีชายสองคนอยากได้ “คำแดง” มาครอบครอง จึงวางแผนกันไปขโมยคำแดงที่วัด แต่ปรากฏว่าเมื่อถึงตอนเช้ากลับพบชายสองคนนั้นกลายเป็นศพอยู่หน้าวัด หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า “บ้านคำแดง” ต่อมาเพี้ยนมาเป็น บ้านขามแดง (2) นิทานเกี่ยวกับเรื่องลักลอบหรือสิ่งผิดกฎหมาย เช่น “บ้านแม่ลูใหม่ไชย

มงคล” ซึ่งมีนิทานเล่าว่าในอดีตในหมู่บ้านมีชายคนหนึ่งชื่อ “อ้ายง้มฟ้า” เป็นคนรูปร่างสูงใหญ่เป็นอันมาก เวลายืนหัวแทบจะจรดฟ้าจนต้องก้มหัวลง เวลาอ้ายง้มฟ้าจามทำให้ต้นไม้ล้มไปตามลมจากการจามของมัน ลำน้ำในบริเวณนั้นจึงได้ชื่อว่า “แม่ลู่” เป็นต้น

1.4 นิทานชีวิตที่เหตุการณ์เกิดขึ้นในท้องถิ่น เป็นนิทานที่มีลักษณะเหมือนเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง โดยจะบอกชื่อและฐานะตำแหน่งของตัวละครอย่างชัดเจน รวมถึงระบุสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ด้วย ซึ่งสถานที่ในนิทานชีวิตส่วนมากเป็นสถานที่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของจังหวัดลำปางนั่นเอง ดังนั้นภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่มาจากนิทานประเภทนี้จึงเป็นร่องรอยหนึ่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ด้วย เช่น “บ้านแม่กิด” ซึ่งมาจากนิทานที่เล่าว่ามีชายคนหนึ่งอยากได้ทองคำของพ่อเผ่าเศรษฐี จึงนำลูกชายมาแลก แต่พ่อเผ่าเศรษฐีไม่พอใจยึดลูกชายไปโดยไม่ให้อะไรตอบแทน ชายคนนี้จึงมานั่งคิดคำนึงอยู่ริมฝั่งน้ำเพราะอยากได้ลูกชายคืน ลำน้ำนี้จึงได้ชื่อว่า “แม่กิด” (ในภาษาถิ่นภาคเหนือ “คิด” หมายถึง คิด คำนึง โดยออกเสียงว่า /กิด/ เนื่องจากพยัญชนะตัว “ค” ออกเสียงเป็น /ก/) และกลายมาเป็นชื่อหมู่บ้าน ดังนี้ เป็นต้น

1.5 นิทานจากวรรณกรรม หรือเรื่องเล่าที่รู้จักกันดี
กล่าวคือ วรรณกรรมหรือเรื่องเล่าบางเรื่องมีเรื่องราวที่สนุกสนานหรือน่าประทับใจทำให้มีการเล่าต่อกันจนแพร่กระจายทั่วไปเป็นที่รู้จักดีในหลายท้องถิ่น บางเรื่องจึงมีปรากฏเป็นนิทานประจำถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ ด้วย โดยภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางนั้น มีที่มาจากวรรณกรรมหรือเรื่องเล่าที่รู้จักกันดี 2 เรื่อง ได้แก่ (1) ภูมินามที่น่าจะมีที่มาจากตำนานสิงหนวัติกุมาร ได้แก่ นิทานที่มีอนุภาคเกี่ยวกับเมืองลุ่มเนื่องจากการกินของที่มีลักษณะพิเศษ เป็นต้นว่าปลาไหลเผือกยักษ์ ปลาผา (ตะพาบน้ำ) หรือไข่เงือก (พญานาค) และมีหญิงแม่หม้ายซึ่งไม่ได้กินรอดตายอยู่เพียงคนเดียว เช่น บ้านหนองหล่ม บ้านฮ่องลี และบ้านโป่ง เป็นต้น (2) ภูมินาม

ที่มาจากนิทานชาดกเรื่อง หมาขนขาว เช่น บ้านโทกหัวช้าง และชุมชนศรีบุญเรือง เป็นต้น

ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางซึ่งมีที่มาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านเหล่านี้มีคุณค่าในการสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อ และโลกทัศน์ของผู้คน รวมไปถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดลำปางได้เป็นอย่างดี เป็นต้นว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ร่องรอยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา ความคิดความเชื่อเรื่องลี้กลับมหัศจรรย์ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งที่เป็นเหตุการณ์และตัวบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนี้ในสมัยโบราณด้วย ดังนั้นตำนาน และนิทานพื้นบ้านดังกล่าวจึงมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาอัตลักษณ์รวมทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของจังหวัดลำปาง ดังที่ธิดา สารยา (2525 : 58 – 59) กล่าวไว้ว่า

ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์ช่วยให้
เห็นความเป็นมาหรือการคลี่คลายของอดีตได้ตั้งแต่
สมัยก่อนที่จะมีการบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์
อักษร เพราะฉะนั้นจึงเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปสู่
ความรู้ความเข้าใจเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของ
สังคมใดสังคมหนึ่ง ตำนานเรื่องปรัมปราที่เป็น
องค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของตำนาน
ประวัติศาสตร์ช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง
(insights) ให้ภาพลึกลับเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวและ
แรงผลักดัน (motives) ความเชื่อและความบันดาลใจ
ของคนในสังคมท้องถิ่น ยิ่งกว่านั้นยังให้ข้อมูล
สืบเนื่องกับเรื่องราวที่เกิดเป็นประวัติศาสตร์สัมพันธ์
กับบุคคลในประวัติศาสตร์ (historical figure) อีก
ด้วย

2. **วิถีชีวิต** ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางบางแห่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนซึ่งตั้งถิ่นฐานในท้องถิ่นนั้น ๆ จำแนกได้เป็น 7 ประเภท ดังนี้

2.1 **อาชีพและการทำมาหากิน** ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสะท้อนให้เห็นลักษณะของอาชีพและการทำมาหากินของผู้คนในท้องถิ่นได้ โดยในที่นี้จำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) *อาชีพเกษตรกรรม* ประกอบด้วยการทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้นว่า บ้านนาตัม บ้านนาบ้านไร่ และบ้านไร่บ้านน้อย (2) *อาชีพช่างต่าง ๆ* เป็นต้นว่า ชุมชนช่างแต้ม (3) *อาชีพหมอ* เช่น บ้านหมอสม เป็นต้น

2.2 **เครื่องมือเครื่องใช้และงานหัตถกรรม** ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง สามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ รวมถึงงานหัตถกรรมที่ชาวบ้านประดิษฐ์คิดทำขึ้น เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพหรือการดำรงชีวิตประจำวัน ลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นร่องรอยของท้องถิ่นว่าในพื้นที่นั้นชาวบ้านเคยมีรูปแบบในการดำเนินชีวิตตั้งแต่อดีตอย่างไร และมีเครื่องมือเครื่องใช้อะไรบ้างที่มีความสำคัญต่อชาวบ้าน ตลอดจนลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต เช่น บ้านสาต (เสื่อ) บ้านแค (คบไฟ) บ้านแม่หิด (ไม้หิดข้าว) และบ้านแป้น (ไม้แป้น/ไม้กระดาน) เป็นต้น ทั้งยังปรากฏวิธีการในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนงานหัตถกรรมด้วย อาทิ บ้านสมัยเหนือ บ้านเด่นสมัย และบ้านสมัยชัย⁹ ที่มาจากการสาวไหมสำหรับใช้ทอผ้าของผู้หญิงในอดีต เป็นต้น

2.3 **การจัดการน้ำ** จังหวัดลำปางเป็นสังคมเกษตรกรรม มาแต่โบราณ ดังนั้นการจัดการน้ำภายในชุมชนนับว่ามีความสำคัญและสัมพันธ์อย่างยิ่งกับชาวบ้าน หลายหมู่บ้านจึงนำลักษณะ การจัดการน้ำที่ปรากฏเป็นจุดเด่นมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน ทั้งนี้จากการศึกษาภูมินามของ

⁹ คำว่า “สมัย” เพี้ยนมาจาก “สาวไหม”

หมู่บ้านในจังหวัดลำปางซึ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านในเรื่องที่ เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำนั้นจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ (1) การทำ ฝาย เป็นต้นว่า บ้านทุ่งฝาย และบ้านฝายน้อย (2) การใช้หลุมกักน้ำ เป็น ต้นว่า บ้านหลุม (3) การทำน้ำริน เป็นต้นว่า บ้านน้ำริน และบ้านนาริน

2.4 ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม ในบางพื้นที่ ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ อาจมีความสำคัญและมีบทบาทต่อ พัฒนาการของชุมชนนั้นเป็นอย่างมาก จึงมีการนำมาตั้งเป็นภูมินามของ หมู่บ้าน เช่น บ้านดอนไฟ (มาจากประเพณีการอยู่เดือนหรืออยู่ไฟของแม่ หลังคลอด) และบ้านน่าน้ำมัน (มาจากพิธีกรรมไหว้ผีที่จะต้องมีการ แต่งตัว หวีผม และทาน้ำมัน) เป็นต้น

2.5 การคมนาคมขนส่ง ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัด ลำปางสามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เกี่ยวกับการคมนาคม ขนส่งในลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งนับเป็นร่องรอยของ ท้องถิ่นว่าในพื้นที่นั้นชาวบ้านเคยมีการเดินทางด้วยเส้นทางแบบใดและใช้ ยานพาหนะอะไรบ้างในการเดินทาง เช่น บ้านท่าล้อ บ้านทุ่งเกวียน และ บ้านสำเภา เป็นต้น

2.6 การละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน ในท้องถิ่นจังหวัด ลำปางนั้นมีการละเล่นและ การแสดงพื้นบ้านอยู่มากมาย บางอย่างเป็น ที่นิยมแพร่หลายและมีบทบาทต่อผู้คนในท้องถิ่น จึงมีการนำมาตั้งเป็นภูมิ นามของหมู่บ้าน ในที่นี้พบการละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน คือ “การ ฟ้อน” ซึ่งเป็นการร่ายรำของผู้คนในภาคเหนือ เป็นต้นว่า บ้านฟ้อน¹⁰

¹⁰ คำว่า “ฟ้อน” เพี้ยนมาจาก “พ้อน”

รูปที่ 3 การฟ้อนและแห่ครัวตานเข้าวัด วัดปงสนุก ต.เวียงเหนือ อ.เมือง ลำปาง
ที่มา : อนุกุล ศิริพันธุ์

2.7 อาหารพื้นบ้าน จังหวัดลำปางมีวิธีการกินที่ละม้ายคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่น ๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน โดยกินข้าวเหนียวเป็นหลัก ส่วนกับข้าวต่าง ๆ ก็มาจากธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่าหรือพืชผักพื้นบ้าน ทั้งจากป่าและการปลูกไว้กินในครัวเรือน ซึ่งอาหารนี้นับเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของกลุ่มชนในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่สะท้อนให้เห็นอาหารพื้นบ้าน เช่น “บ้านป่าแดด” ซึ่งมาจากคำว่า “พงป่าแดด” (ชะพลู) อันเป็นส่วนประกอบสำคัญของ “แกงแค” ซึ่งผูกเป็นปริศนาไว้ว่า ไคร้ริมคง (ชะอม) พงป่าแดด (ชะพลู) แสดหูช้าง (เห็ดลม) แม้วางสามผัว (สะค้าน) ขนครัวซู้ที่ (พริกชี้หู) ซี่ลี้ปากกา (ก้านเกสรดอกจี่ว) พระญาณส (ผลกำจัด) ตตผ็อก (ปลาร้า) (อุตม รุ่งเรือง ศรี, 2547 : 58)

3. ความเชื่อและค่านิยม ภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง สะท้อนให้เห็นความเชื่อและค่านิยมของผู้คนในท้องถิ่นนี้ได้บางประการ โดยจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

3.1 ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และสิ่งเหนือธรรมชาติ

กล่าวคือ ภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดลำปางสามารถสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ได้ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับอารักษ์หรือผีที่คอยดูแลรักษาซึ่งสถิตอยู่ที่หอประจำหมู่บ้าน ความเชื่อเกี่ยวกับการบนบานศาลกล่าวและการแก้บน และความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องความฝัน เช่น “บ้านแม่ซ่อฟ้า” ซึ่งเล่ากันว่าในอดีตเมื่อแห้งแล้ง ชาวบ้านจึงบนไว้ว่าถ้าหากฝนตก น้ำไม่แล้ง ในลำน้ำมีน้ำอยู่ตลอด จะนำซ่อฟ้าไปถวายวัด ต่อมาความแห้งแล้งได้หมดไปจริง ๆ ชาวบ้านจึงนำซ่อฟ้าไปถวายวัดเพื่อเป็นการแก้บน เป็นต้น

3.2 ความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับมงคลนาม เชื่อกันว่า หากตั้งชื่อหมู่บ้านด้วยคำที่เป็นสิริมงคล ก็จะมีผลให้ผู้คนที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านนั้นมีความสุขความเจริญตามไปด้วย ทั้งนี้ภูมินามของหมู่บ้านลักษณะดังกล่าวอาจจำแนกตามลักษณะการใช้คำที่มาประกอบในภูมินามได้เป็น 12 รูปแบบ ได้แก่ (1) การใช้คำที่แสดงถึงการพัฒนา คือคำว่า “พัฒนา” หรือ “วัฒนา” เป็นต้นว่า บ้านบอมพัฒนา บ้านปันพัฒนา และบ้านวัฒนา (2) การใช้คำที่แสดงถึงการมีโชคชัย คือคำว่า “ชัย” หรือ “โชค” เป็นต้นว่า บ้านโชคชัย บ้านดอนชัย และบ้านปงชัย (3) การใช้คำที่แสดงถึงเงินทอง คือคำว่า “ทอง” หรือ “เงิน” เป็นต้นว่า บ้านเวียงทอง และบ้านวังเงิน (4) การใช้คำที่แสดงถึงความเจริญก้าวหน้า คือคำว่า “เจริญ” เป็นต้นว่า บ้านทุ่งเจริญ บ้านโป่งเจริญ และบ้านท่าเจริญ (5) การใช้คำที่แสดงถึงความสามัคคี คือคำว่า “สามัคคี” เป็นต้นว่า บ้านใหม่สามัคคี และบ้านหัวทุ่งสามัคคี (6) การใช้คำที่แสดงถึงความสุขและความสงบ คือคำว่า “สุข” “สวัสดิ์” และ “สันติ” เป็นต้นว่า บ้านนาสันติราษฎร์ บ้านสุขสวัสดิ์ และบ้านสันติสุข (7) การใช้คำที่แสดงถึงสิ่งที่ดี คือ

คำว่า “แก้ว” เป็นต้นว่า บ้านดอนแก้ว และบ้านเด่นแก้ว (8) การใช้คำที่แสดงถึงสิริมงคลและความรุ่งเรือง คือ คำว่า “มงคล” “ศรี” “บุญ” และ “เรือง” เป็นต้นว่า บ้านใหม่มงคล บ้านศรีบุญเรือง และบ้านสันบุญเรือง (9) การใช้คำที่แสดงถึงความใหญ่โต ความโดดเด่น และความอุดมสมบูรณ์ คือคำว่า “หลวง” (ใหญ่โต) “เด่น” (โดดเด่น) และ “อุดม” (อุดมสมบูรณ์) เป็นต้นว่า บ้านแม่ทะหลวง และบ้านเด่นอุดม (10) การใช้คำที่แสดงถึงธรรมและพุทธศาสนา เช่น “ธรรม” “ไตรรัตน์” เป็นต้นว่า บ้านดอนธรรม และบ้านร่มไตรรัตน์ (11) การใช้คำมงคลอื่น ๆ เช่น บ้านผดุงราชฤทธิ์สรรค์ บ้านวังสำราญ และบ้านร่มเย็น (12) การหลีกเลี่ยงใช้คำที่มีความหมายไม่ดี กล่าวคือ บางหมู่บ้านอาจมีชื่อของหมู่บ้านที่มาจากเรื่องราวที่เป็นตำนานนิทานพื้นบ้านหรือเหตุการณ์ที่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อนำคำตามเรื่องราวนั้นมาตั้งเป็นชื่อของหมู่บ้านแล้วปรากฏว่าไปพ้องกับคำที่มีความหมายไม่ดี จึงเกิดการเปลี่ยนชื่อใหม่โดยหลีกเลี่ยงคำที่มีความหมายไม่ดีนั้น เช่น บ้านจ้าวพิชัย ซึ่งเปลี่ยนจากคำว่า “จ้าว” ซึ่งหมายถึง โง่ มาเป็น “จ้าว” ที่มีเสียงใกล้เคียงกัน เป็นต้น

4. ลักษณะทางการปกครอง เนื่องจากการแบ่งเขตหมู่บ้านต่าง ๆ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับมิติทางการปกครอง ภูมินามของหมู่บ้านจึงเกี่ยวข้องกับลักษณะการปกครองอย่างแนบแน่น ซึ่งภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่สะท้อนให้เห็นลักษณะของการปกครอง อาจจำแนกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่

4.1 การรวมหมู่บ้าน ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง บางแห่งสามารถแสดงให้เห็นลักษณะของการปกครอง ในเรื่องของ การก่อตั้งหมู่บ้านซึ่งเกิดจากการนำสองหมู่บ้านมารวมเข้าด้วยกัน เนื่องจากหมู่บ้านลักษณะนี้ บางครั้งนำชื่อของทั้งสองหมู่บ้านมารวมเรียกเป็นชื่อหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น ชุมชนพระแก้ว-หัวข่วง บ้านไธ้-ทะล้า บ้านป่าบง-ฮ้องไฮ และบ้านแพะหนองแดง เป็นต้น

4.2 การแยกหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจนดูแลและพัฒนาไม่ทั่วถึงก็อาจมีการแยกหมู่บ้านเพื่อให้มีขนาดเล็กลง จะได้สะดวกในการปกครองและการพัฒนา หรือบางครั้งการแยกหมู่บ้านก็มาจากผลกระทบของนโยบายของรัฐ เช่น นโยบายการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (กองทุนเงินล้าน) และโครงการเพื่อพัฒนาศักยภาพหมู่บ้านและชุมชน (กองทุน SML) เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางที่มาจากการแยกเขตการปกครองออกจากหมู่บ้านเดิม จะเป็นร่องรอยเกี่ยวกับประวัติทางการปกครองของท้องถิ่นนั้นว่าหมู่บ้านใดเคยรวมอยู่ในเขตปกครองเดียวกับหมู่บ้านใดมาก่อน อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นนโยบายของรัฐที่เข้ามามีผลกระทบต่อการปกครองในระดับท้องถิ่นอีกด้วย โดยเมื่อศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปางแล้ว พบว่าสามารถแสดงให้เห็นถึงลักษณะทางการปกครองที่เป็นการแยกหมู่บ้าน โดยลักษณะที่พบจะเป็นภูมินามของหมู่บ้านที่แยกออกมา แต่ยังคงใช้ชื่อหมู่บ้านเดิมหรือบางส่วนของชื่อหมู่บ้านเดิมมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านใหม่ ทั้งนี้อาจจำแนกออกเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่ (1) การแยกหมู่บ้านโดยยังคงรักษาชื่อหมู่บ้านเดิมไว้เหมือนเดิม โดยเปลี่ยนแต่เฉพาะเลขหมู่เท่านั้น เป็นต้นว่า บ้านแม่เชียงรายบน หมู่ 8 ตำบลพระบาทวังตวง อำเภอแม่พริก แยกออกมาจากบ้านแม่เชียงรายบน หมู่ 4 (2) การแยกหมู่บ้านโดยตัดชื่อหมู่บ้านเดิมให้สั้นลง เพื่อใช้เป็นชื่อหมู่บ้านใหม่ที่แยกออกมา เป็นต้นว่า บ้านม่วง หมู่ 6 ตำบลแจ้ห่ม อำเภอแจ้ห่ม ซึ่งแยกออกมาจากบ้านม่วงงาม หมู่ 4 (3) การแยกหมู่บ้านโดยแบ่งแยกคำในชื่อหมู่บ้านกัน โดยนำชื่อของหมู่บ้านเดิมมาแบ่งออกเป็นสองส่วน แล้วให้แต่ละหมู่บ้านที่แยกออกไปนั้นได้ใช้เป็นชื่อหมู่บ้านใหม่ เป็นต้นว่า “บ้านถ้ำหลวง” แยกเป็น “บ้านถ้ำ” กับ “บ้านหลวง” (4) การแยกหมู่บ้านโดยใช้ชื่อหมู่บ้านเดิมรวมกับคำอื่น ๆ เช่น บ้านแม่เลียงพัฒนา แยกออกมาจากบ้านแม่เลียง บ้านหลุกใต้แยกออกมาจากบ้านหลุก หรือบ้านนาคตแพะแยกออกมาจากบ้านนาคต เป็นต้น โดยคำที่

นำมารวมตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านใหม่มักเป็นคำมงคล คำบอกทิศทางหรือตำแหน่งที่ตั้ง และคำบอกลักษณะอื่น ๆ ของหมู่บ้านหรือชุมชน

4.3 การตั้งหมู่บ้านใหม่ ภูมินามของหมู่บ้านสามารถแสดงให้เห็นลักษณะการปกครองที่เกี่ยวกับการตั้งหมู่บ้านใหม่ ทั้งหมู่บ้านที่เกิดมาจากการรวมตัวของชาวบ้านแล้วตั้งหมู่บ้านขึ้นมาในพื้นที่ใหม่ หรือเกิดจากการแยกตัวออกมาจากหมู่บ้านเดิมกลายมาเป็นหมู่บ้านใหม่ โดยคำที่ใช้เพื่อประกอบกับชื่อหมู่บ้านลักษณะนี้ได้แก่คำว่า “ใหม่” เช่น บ้านใหม่ บ้านใหม่รัตนโกสินทร์ และบ้านแพะใหม่ เป็นต้น

4.4 การแสดงถึงเขตการปกครอง หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองใด เป็นต้นว่า ตั้งอยู่ในเขตหรือใกล้เคียงกับหมู่บ้าน ตำบลหรืออำเภอใด บางครั้งก็นิยมตั้งชื่อหมู่บ้านให้สอดคล้องหรือมีลักษณะคล้ายคลึงกับเขตการปกครองนั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องหรืออยู่ในเขตการปกครองดังกล่าว โดยอาจใช้คำที่มีอยู่ในชื่อหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ มาเป็นส่วนหนึ่งในการตั้งภูมินาม เช่น บ้านศาลาไชย หมู่ 2 ตำบลศาลา อำเภอเกาะคา ซึ่งเดิมชื่อว่า “บ้านท่าไม้ศรี” ต่อมาเมื่อมีการแบ่งเขตการปกครองจากตำบลเกาะคา มาตั้งเป็นตำบลศาลา ทางราชการจึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียง ให้ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ศาลา” เหมือน ๆ กัน เป็นต้น

บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่าภูมินามของหมู่บ้านมีคุณค่าในแง่ที่สามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของจังหวัดลำปางได้ทั้งลักษณะทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตลอดจนสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ ในด้านแรกลักษณะทางธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ในจังหวัดลำปางนั้นมี ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และพรรณพืชพรรณสัตว์ที่หลากหลาย สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของจังหวัด

ลำปางได้ ด้านที่สองประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นภาพสะท้อนของอดีตที่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยความเป็นมาบางประการของจังหวัดลำปาง ทั้งที่เป็นเรื่องราวเหตุการณ์ บุคคล กลุ่มชน สถานที่ ตำแหน่งที่ตั้งและขนาดรวมไปถึงวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น สุดท้ายคือด้านสภาพสังคมและวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นตำนานและนิทานพื้นบ้าน ทั้งนิทานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา นิทานที่เกี่ยวข้องบุคคลในประวัติศาสตร์ นิทานที่เกี่ยวข้องทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งลึกลับ นิทานชีวิตที่เหตุการณ์เกิดขึ้นในท้องถิ่น และนิทานจากวรรณกรรมที่รู้จักกันดี วิถีชีวิตไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาชีพและการทำมาหากิน เครื่องมือเครื่องใช้และงานหัตถกรรม การจัดการน้ำภายในชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม การคมนาคมขนส่ง การละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน ตลอดจนอาหารพื้นบ้าน ความเชื่อและค่านิยมซึ่งมีทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และสิ่งเหนือธรรมชาติ และส่วนที่เป็นความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับมงคลนาม รวมไปถึงลักษณะทางการปกครอง ได้แก่ การรวมหมู่บ้าน การแยกหมู่บ้าน การตั้งหมู่บ้านใหม่ และการแสดงถึงเขตการปกครอง

บทความนี้ แม้ว่าจะมีลักษณะการศึกษาวិเคราะห์บางส่วนที่คล้ายคลึงกันบ้างกับงานวิจัยเกี่ยวกับภูมินามที่มีอยู่แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาภูมินามของหมู่บ้านในเขตภาคเหนือตอนบนอย่างละเอียดเช่นนี้นับว่าแตกต่างกับผลการศึกษาที่มีอยู่เดิม นอกจากนี้ยังได้ใช้ข้อมูลและเรื่องราวที่เก็บได้จากภาคสนามมาเป็นส่วนประกอบหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งแตกต่างกับการศึกษาภูมินามที่มีมาแต่เดิมที่มักมุ่งเน้นศึกษาแต่เฉพาะคำที่นำมาประกอบภูมินามเป็นหลัก ทำให้ผลการศึกษาเรื่องนี้ปรากฏคุณค่าด้านต่าง ๆ ของภูมินามหมู่บ้านอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้การศึกษาภูมินามของหมู่บ้านนับเป็นการสร้างองค์ความรู้จากท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้ชุมชนในจังหวัดลำปางตระหนักถึงคุณค่าของท้องถิ่นของตน อีกทั้งหน่วยงานต่าง ๆ ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ต่อไปได้ ทั้งนี้จะเป็น

ประโยชน์ยิ่งขึ้นหากมีการศึกษาค้นคว้าภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตภาคเหนือตอนบน เพื่อที่จะแสดงให้เห็นลักษณะ และคุณค่าของภูมินามของหมู่บ้านภาคเหนือทั้งหมดในภาพรวมอย่าง ชัดเจน

บรรณานุกรม

- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2546). **ทำเนียบท้องที่พุทธศักราช 2546 เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อสา รักษาดินแดน กรมการปกครอง.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 . (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดลำปาง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ธิดา สารยา. (2525). **ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- รังสรรค์ จันต๊ะ. (2552). **บ้าน โหล่ง และเมือง เขตความสัมพันธ์บนฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชน ในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูนตอนบน**. เชียงใหม่ : บริษัทธารปัญญา จำกัด.
- เรืองเดช ปันเขื่อนขัตติย์. (กรกฎาคม - ธันวาคม 2538). การศึกษาชื่อสถานที่ภาษาไทยและภาษาจีนในประเทศไทย. **วารสารภาษาและวัฒนธรรม** 14, 2 : 20-37.
- สุจิตต์ลักษณ์ ดีผดุง. (มกราคม – มิถุนายน 2543). ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดนครปฐม. **วารสารภาษาและวัฒนธรรม**. 19, 1 : 51- 75.
- อิงอร สุพันธุ์วนิช. (ธันวาคม 2543). ชื่อบ้านใน 4 จังหวัดภาคใต้ : ยะลา ปัตตานี นราธิวาส สตูล. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 17: 108 – 119.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). **พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

โอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุบผา. (2553). **ภูมินามของหมู่บ้าน
ในจังหวัดลำปาง**. รายงานการวิจัยซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย
จากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2551.

